

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Asieieva Yuliia

*PhD, Senior lector of the Department of Psychology
Odessa National Medical University*

Kavetskyi Marian

*Master of the Department of Psychology
Odessa National Medical University*

FORMATION OF AGGRESSIVENESS IN THE PROCESS OF ADOLESCENT SOCIALIZATION

Асеева Ю. О.

*к. психол. н., старший викладач кафедри психології
Одеського національного медичного університету*

Кавецкий М.Е.

*магістр кафедри психології
Одеського національного медичного університету*

ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКА

Summary. The authors draw attention to the problem of aggression formation in the process of adolescent socialization. In order to identify the most active age-forming phases of adolescent aggression during the socialization process, the authors examined the level of aggression and hostility in the age group of 12 to 16 years, distinguishing three phases: 12–13 years - younger adolescents; 13–14 years old - average teens and 15–16 years old - older teens. The sample of the study was made by students of secondary school in the number of 90 people. According to the results of the research, it is established that the most active phase of formation and manifestations of adolescent aggression in the process of socialization is the period of 15 - 16 years. The study of types of interpersonal relationships found that the type of dominance is most pronounced in older adolescence. All of this has to do with the transition from childhood to adulthood through puberty, which further exacerbates aggressive and hostile behaviors during socialization in adolescence.

Анотація. У роботі автори звертають увагу на проблему формування агресивності в процесі соціалізації підлітків. З метою виявлення найбільш активних вікових фаз формування агресивності серед підлітків під час процесу соціалізації, автори дослідили рівень агресивності та ворожості, у віковій категорії від 12 до 16 років, відокремивши три фази: 12–13 років – молодші підлітки; 13–14 років – середні підлітки та 15–16 років – старші підлітки. Вибірку дослідження склали учні загальноосвітньої школи у кількості 90 осіб. За результатами дослідження встановлено, що найбільш активною фазою формування та проявів агресивності підлітків у процесі соціалізації є період 15 – 16 років. За результатами дослідження типів міжособистісних стосунків встановлено, що тип домінування є найбільш вираженим у старшому підлітковому віці. Все це пов'язано з переходом від дитинства до дорослості через статеве дозрівання, яке ще більш посилює прояви агресивної та ворожої поведінки під час соціалізації у старшому підлітковому віці.

Key words: aggression, aggressiveness, hostility, teens, socialization process, interpersonal relationships.

Ключові слова: агресія, агресивність, ворожість, підлітки, процес соціалізації, міжособистісні стосунки.

Постановка проблеми. Проблема агресивності серед підлітків у сучасних умовах є актуальною як для суспільства в цілому, так і для психології й педагогіки в цілому. Агресивні тенденції найрізкіше виявляються у підлітків, оскільки, цьому сприяють як особливості фізіологічного розвитку в цей період (гормональні зрушення, велика збудженість нервової системи), так і психологічні особливості («відчуття дорослості», реакція емансипації та опозиції, потреба в самоспостереженні, гостра чутливість до невдач).

У психологічній науці відсутнє єдине визначення поняття «агресія». Однак більшість авторів вважають, що агресія – це форма поведінки, яка спрямована на заподіяння фізичної або

психологічної шкоди живій істоті, а агресивність – тенденція особистості до деструктивних дій, яка набувається в процесі розвитку її в суспільстві.

Розрізнення понять «агресія» і «агресивність» дуже важливе. З одного боку, не всі агресивні дії пояснюються агресивністю особистості. З іншого – агресивність людини не завжди виявляється в агресивних діях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з неоднозначністю даної проблеми інтерес до неї не згасає і сьогодні серед науковців різних галузей науки. У соціально-педагогічній та психологічній літературі проблема агресивності у підлітковому віці розглядається в дослідженнях К. Андерсена, А. Адлера, А. Бандури, А. Басса, С. Бевана, Р. Берона, Р. Бердена, Л. Берковітца, Ж.

Вілсона, Дж. Доларда, К. Конкейнен, М. Коба, К. Лоренца, К. Левіна, Т. Ліпскомба, Г. Мюррея, Є. Маккобі, Д. Річардсона, П. В. Сімонова, Л. М. Семенюка, Р. Сірса, С. Тейлора, І. А. Фурманова, З. Фрейда, Е. Фрома, Х. Хекхаузен та інших.

У дослідженнях встановлено, що агресія, яка найбільш притаманна підліткам, яка саме в цьому віці є формою самовираження, не дає можливості розвиватися адекватним стосункам з батьками, вчителями, однолітками. Разом з тим у психологічній літературі поки не має достатніх даних про фактори, які пов'язують агресивність з розвитком соціальних стосунків, з її впливом на розвиток комунікативних здібностей підлітків та структуру їхньої особистості. Це ускладнює отримання цілісного уявлення про особистість підлітків та їх стосунків з навколишнім соціальним середовищем. У психологічній літературі недостатньо даних також про те, який вплив здійснює навчально-виховний процес у школі на формування якостей у підлітків.

Мета дослідження: виявити активні вікові фази формування агресивності в процесі соціалізації підлітка.

Методологічну основу дослідження склали аналіз теоретичних надбань та психодіагностичні методики: методика дослідження агресивності в підлітків А. Басса, А. Дарки; методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі [5].

Вибірку склали: Вибірку дослідження склали діти, які відвідують Одеську загально освітню школу №80, у кількості 90 осіб, які розглядаються, як 100 % обстежених, у віковій категорії від 12 до 16 років, з них хлопчиків – 42, дівчат – 48, що складає 46,7 % та 53,3% вибірки відповідно. Всіх досліджених було розподілено на три групи: молодші підлітки (7-й клас) – 33 особи, з яких 18 хлопців та 15 дівчат; середні підлітки (8-й клас) – 29 осіб, з яких 13 хлопців та 16 дівчат; старші підлітки (9-й клас) – 28 осіб, з яких 11 хлопців та 17 дівчат.

Виклад основного матеріалу. Психологи і фізіологи вважають агресію характерною рисою перехідного віку, що виникає в результаті зміни гормонального фону, розвитку когнітивних процесів, інтелекту і здібностей. Для соціологів цікаво те, яких форм може набути підліткова агресія в процесі соціалізації. Соціалізацією агресивності можна назвати процес навчання контролю власних агресивних прагнень чи вираз їх у формах, прийнятих у певному товаристві, цивілізації.

Природний агресивний потенціал нікуди не зникає в більш зрілому віці. Просто в результаті соціалізації багато хто вчиться регулювати свої агресивні імпульси, адаптуючись до вимог суспільства. Інші залишаються дуже агресивними, але вчаться виявляти свою агресію більш тонко: через словесні образи, схований примус, завуальовані вимоги та інші соціально-придатні прийоми. Треті нікому не навчаються і виявляють

свої агресивні імпульси у фізичному насильстві [8, 12, 13].

Можливо зазначити, що на соціалізацію агресивності впливають два основних фактори: 1) зразок стосунків та поведінка значимих осіб, зокрема, батьків; 2) підкріплення агресивної поведінки з боку оточуючих.

Існують дослідження в яких був встановлений зв'язок між батьківським покаранням та агресією у дітей. Припускається, що у підлітковому юнацькому та більш пізньому віці дитина буде відчувати себе спокійніше, виявляючи агресивність лише у відношенні до будь-якої авторитетної людини. Більш того, у неї буде формуватись та укріплюватись почуття провини завжди, коли вона виявляє агресивну поведінку проти старшого, або її однолітків [3-6].

Р. Сирс, Е. Маккобі, К. Левін відзначали, що у соціалізації агресії присутні два важливих аспекти: поблажливості та суворості покарання [6].

При цьому поблажливості розглядалась як поведінка одного з батьків до здійснення вчинку, а суворості покарання – після здійснення вчинку.

Формування агресивних тенденцій, які потім можна спостерігати і на більш пізніх ступенях розвитку, відбувається різними шляхами. З одного боку, батьки заохочують агресивність у своїх дітях безпосередньо, або наводять приклади відповідної поведінки по відношенню до інших та навколишнього середовища [7]. З іншого боку, батьки карають дітей за прояви агресивності. У ряді досліджень встановлено:

а) батьки, які дуже різко придушують агресивність у своїх дітей, виховують у дитини надмірну агресивність, яка буде виявлятися у більш пізньому віці;

б) батьки, які не карають своїх дітей за прояви агресивності, імовірно виховують у них надмірну агресивність;

в) батьки, які розумно придушують агресивність у своїх дітей, виховують у них вміння володіти собою у ситуаціях, що провокують агресивну поведінку [10].

До ситуативних передумов агресивності слід віднести: оцінка іншими людьми, навмисність агресії, сприйняття агресії та бажання відплати. Наприклад, за дослідженнями Р. Бордена (1975) було встановлено, що присутність інших вже само по собі може або посилювати, або послаблювати агресію [4]. Однак, тут важливу роль грає оцінка ступеня агресивності спостерігача. Він експериментально довів, що якщо за поведінкою дітей спостерігала людина стороння, схильна до агресії, то діти виявляли більше активів агресивного характеру. Якщо спостерігачем був супротивник агресії, то поведінка дітей відрізнялась більшою стриманістю. Причому необхідно зазначити, наступну закономірність: як тільки агресивний спостерігач відходив, рівень агресії у дітей значно знижувався чи досягав вихідного рівня.

Хекхаузен Х. (1936) припустив, що початок агресії можна викликати обмежуючись одним

тільки знанням, про наявність ворожих намірів іншої людини, хоча безпосереднього акту нападу не було. Часто у таких випадках основним запусним стимулом виступає гнів, що виникає як емоційна реакція на заплановане насильство. Однак, у тих випадках, коли супротивник задалегідь просить пробачити його за агресивну поведінку, дуже часто гнів не виникає взагалі та відповідної агресії не відбувається [9].

У рамках соціального навчання існують протилежні дані, які свідчать про те, що переживання, які викликає пасивне спостереження агресії та насильства, які відбуваються як на екрані, так і у реальному житті, призводять не до катастрофічного ефекту, як припускає теорія потягів, а, навпаки, до збуджуючої агресії. Ця думка, висказана Дж. Мейлоном, (1992) ґрунтується на даних про те, що спостерігач, особливо якщо він дитина, виявляє тенденцію здійснювати ті ж самі дії, як і людина, за якою він спостерігає [6]. Зокрема відзначається, що просто очікування або сам перегляд сцен насильства по телебаченню та у фільмах може збільшувати ступінь агресивності. Було встановлено, що глядачі з високим рівнем агресивності у більшій мірі цікавляться відео насильством, в той час, як мало агресивні зверхньо передивляються їх та не концентруються на сценах намовляння та насильства у відповідь [4, 8, 10].

Слід також зазначити, що часто агресія, особливо у підлітковому віці, може виникати як реакція у відповідь на неприйнятну поведінку оточуючих, тобто як акт відплати за щось. Так, наприклад, підліток, якого часто карають, засвоює, що людина сама повинна карати, якщо інші здійснюють непристойні вчинки. Таким чином, облік соціалізації та ситуативних передумов при організації виховання агресивного підлітка, дозволяє педагогам уникнути тих помилок виховання, які ми сьогодні маємо у повній формі [1-4, 13].

Проаналізувавши наукові надбання із проблематики агресії та агресивності, ми більш схильні вважати, що відокремити один чи навіть декілька факторів які є домінуючими при формуванні агресії не можливо, оскільки, людина є біопсихосоціальною істотою. І формують індивідуально-психологічні особливості як біологічні (генетична схильність), так і соціальні фактори (індивідуальний життєвий досвід), які відображаються на суб'єктивному сприйнятті об'єктивної реальності, що поступово формує алгоритми поведінки в процесі життєдіяльності.

З метою відокремлення найбільш актуальних фаз формування агресивності у підлітковому віці ми дослідили рівень агресивності та ворожості, у віковій категорії від 12 до 16 років, відокремивши три фази: 12–13 років – молодші підлітки; 13–14 років – середні підлітки та 15–16 років – старші підлітки.

У результаті аналізу показників агресивності та ворожості (за методикою А. Басса й А. Дарки)

виявлено, що серед молодших підлітків такі показники рівня агресивності як дуже високий та дуже низький рівень агресивності не виявлені взагалі – 0 % досліджених, вище середнього рівень агресивності демонструє – 5 % досліджених, середній рівень агресивності – 10 % досліджених, високий рівень агресивності – 15 % досліджених, низький рівень агресивності – 30 % досліджених, нижче середнього рівень агресивності – 35 % досліджених. Тобто в групі молодших підлітків домінує рівень агресивності нижче середнього.

Проаналізувавши дані дослідження за показниками ворожості серед групи молодших підлітків можна констатувати, що такі показники як високий та дуже високий рівень ворожості не виявлено взагалі – 0 % досліджених, вище середнього та середній рівень ворожості демонструє – 10 % досліджених, дуже низький рівень ворожості – 15 % досліджених, нижче середнього рівень ворожості – 35 % досліджених, низький рівень ворожості – 40 % досліджених. Отже на основі аналізу шкал рівня ворожості переважає низький рівень.

На основі дослідження та аналізу факторів агресивності у групі середніх підлітків виявлено, що такі показники агресивності як дуже високий та дуже низький, а також середній рівень агресивності не виявлені взагалі – 0 % досліджених, вище середнього рівень агресивності виявлено у – 4 % досліджених, високий рівень агресивності – у 16 % досліджених, низький рівень агресивності – у 29 % досліджених, нижче середнього рівень агресивності – у 50 % досліджених.

За даними дослідження показників ворожості серед групи середніх підлітків виявлено, відсутність високого та дуже високого рівня ворожості (0 % досліджених), дуже низький та вище середнього рівень ворожості демонструє – 4 % досліджених, середній рівень ворожості – 8 % досліджених, нижче середнього рівень ворожості – 37 % досліджених, низький рівень ворожості – 45 % досліджених.

За результатами проведеного дослідження індексу агресивності у старших підлітків, було виявлено наступні показники: дуже низький та низький рівень агресивності не виявлено взагалі 0 % досліджених, нижче середнього та дуже високий рівень агресивності виявлено у – 6 % досліджених, вище середнього рівень агресивності – у 18 % досліджених, середній рівень агресивності – у 31 % досліджених, високий рівень агресивності – 37 % досліджених.

На основі дослідження та аналізу індексу ворожості у групі старших підлітків, виявлено: дуже низький рівень ворожості – у 0 % досліджених, дуже високий рівень ворожості – у 4 % досліджених, низький рівень ворожості – 11 % досліджених, нижче середнього та вище середнього рівень ворожості – у 18 % досліджених, середній рівень ворожості – у 22 % досліджених, високий рівень ворожості – у 25 % досліджених.

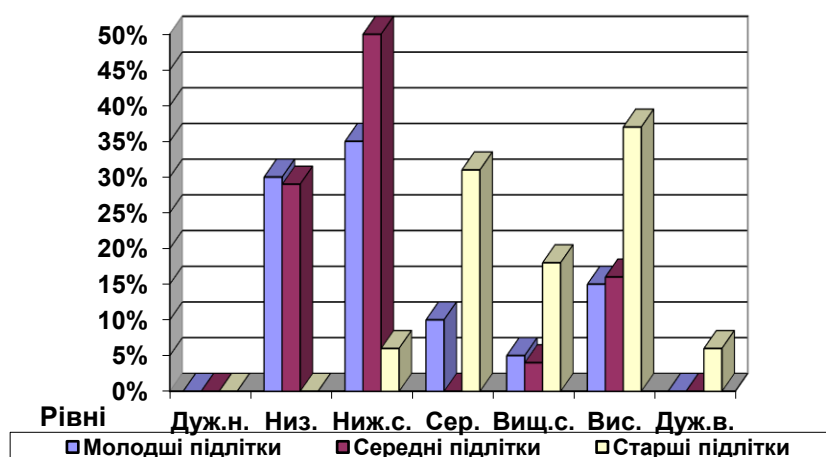

Рис. 1. Результати визначення індексу агресивності за методикою А. Басса й А. Дарки

В результаті аналізу показників агресивності виявлено, що в першій групі досліджуваних (тобто у молодших підлітків) домінує рівень агресивності нижче середнього (35 % досліджених); у другій групі (середні підлітки) досліджуваних також домінуючим виступає рівень агресивності нижче середнього (50 % досліджених); у третій групі

(старші підлітки) виявився високий рівень агресивності (37 % досліджених) (рис.1). Таким чином, можемо стверджувати, що найбільш активна фаза прояву агресивності у підлітків настає у віці 15-16 років. При цьому найнижчий рівень агресивності спостерігається у молодшому підлітковому віці.

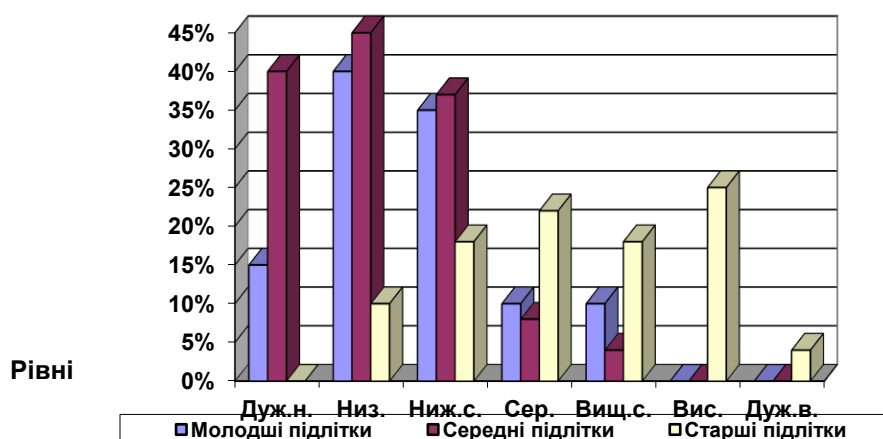

Рис. 2. Результати визначення індексу ворожості за методикою А. Басса й А. Дарки

Проаналізувавши показники ворожості (рис. 2), можливо зазначити, що у групі молодших підлітків домінуючим виявлений низький рівень ворожості (40 % досліджених); у другій групі теж домінує низький рівень ворожості (45 % досліджених); у третій групі (старші підлітки) найбільш виражений високий рівень ворожості (25 % досліджених). Отже, у більшій мірі ворожість є вираженою у старшому підлітковому віці (15-16

років), в той час як у молодших підлітків (12-13 років) спостерігається низький рівень ворожості.

Таким чином, встановлено, що найбільш активною фазою прояву агресивності та ворожості є період 15-16 років.

Для дослідження переважного типу міжособистісних стосунків у підлітків ми використали методику Т. Лірі (рис. 3, 4)

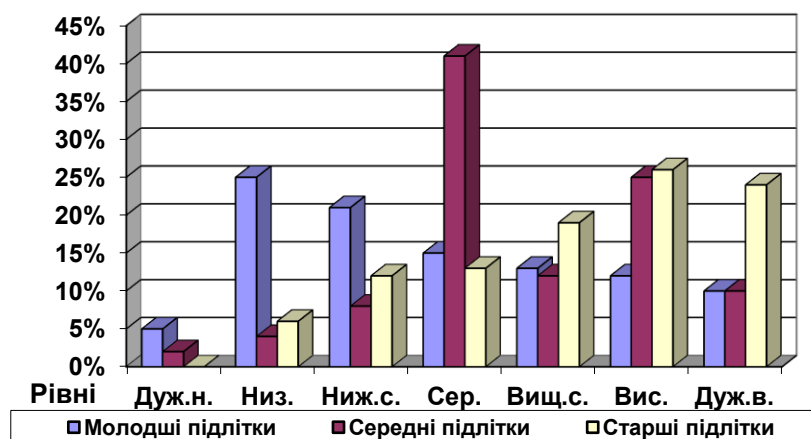

Рис. 3. Результати визначення домінуючого типу міжособистісних стосунків

У результаті аналізу дослідження типів міжособистісних стосунків ми встановили, що тип домінування (високий рівень виявлено у 26 % досліджених) є найбільш вираженим у старшому підлітковому віці; у середніх підлітків більш виражений середній рівень типу домінування (41 % досліджених); у молодших підлітків цей тип розвинений на низькому рівні (25 % досліджених). Це свідчить про те, що в молодшому підлітковому віці ще не виражені навички домінуючого типу

поведінки. Даний тип міжособистісних стосунків починає проявлятися в середньому підлітковому віці, коли виникає почуття незалежності від оточуючих, зростає прагнення звернути увагу на свою індивідуальність. Більш чітко позиція домінування виражена у старшому підлітковому віці. Прагнення до почуття дорослості досягає своєї вершини й підлітки намагаються проявити себе шляхом домінування, маючи при цьому свій індивідуальний стиль (імідж) поведінки.

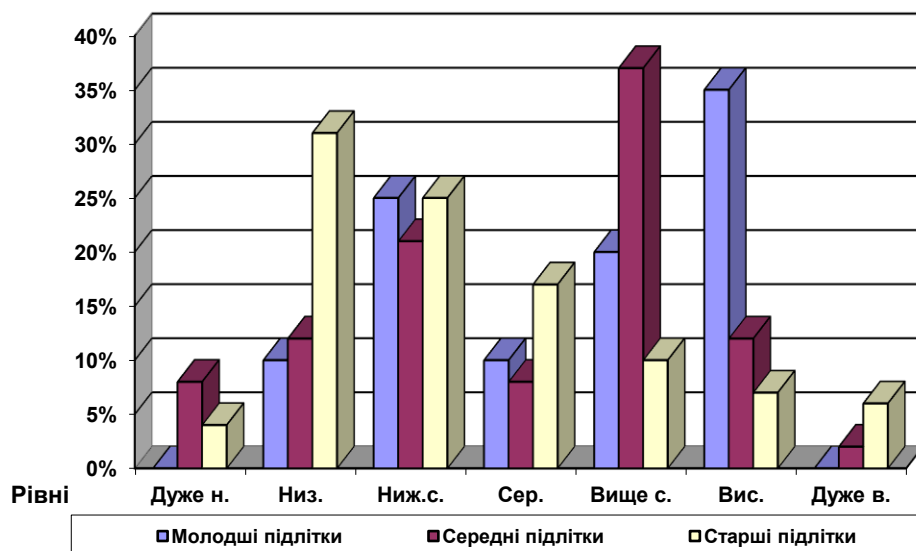

Рис. 4. Результати визначення дружельного типу міжособистісних стосунків

За результатами отриманих даних щодо виявлення рівня дружельності в підлітковий період, виявлено, що у групі молодших підлітків домінує високий рівень дружельності (35 % досліджених); у середніх підлітків більш виражений рівень дружельного типу стосунків вище середнього (37 % досліджених); у старшому підлітковому віці домінуючим є низький рівень дружельності (31 % досліджених). Отже, можна зауважити, що чим старше підлітки, тим більш дружельність стає егоїстичною та корисною, що,

звичайно, заважає розвитку та формуванню позитивних алгоритмів розвитку стосунків.

З метою виявлення залежності рівня агресивності та прагнення до соціального домінування над партнером, ми визначили коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона за допомогою комп'ютерних програм SPSS та Excel.

В результаті дослідження ми отримали достовірну кореляційну залежність між рівнем агресивності та рівнем прагнення до соціального

домінування – 0,95, що вказує на значний сильний прямий зв'язок.

Між низькими показниками (дуже низький, низький, нижче середнього) спостерігається більш помірний зв'язок (відповідно $r(x,y) = 0,52$; $(xy) = 0,56$; $r(xy) = 0,54$).

Між середнім (0,71) та високим рівнями (відповідно рівень вище середнього – 0,63; високий – 0,85; дуже високий – 0,73) спостерігається більш сильний значимий зв'язок. Тобто, високий прояв рівня агресивності буде призводити до високого рівня прагнення у підлітків домінувати.

Кореляційний аналіз, проведений між агресивністю та підлеглим типом міжособистісних стосунків показує, що є значний сильний прямий зв'язок $r(xy) = 0,67$. Це вказує на те, що чим більше виражений підлеглий тип стосунків в групі, тим вище рівень прояву агресивності, яка присутня у людини і не має змоги виражатися.

Висновки і пропозиції. Аналізуючи феномен агресії можна сказати, що агресивну форму поведінки не можна розглядати з позиції тільки зовнішніх ознак. Визначення наявності чи відсутності у поведінці особи ознак агресії повинно відбуватися із урахуванням всіх можливих факторів впливу як зовнішніх так і внутрішніх. Поведінкові проблеми вимагають не поверхневого опису, а поглибленого розуміння причин даного явища і можливостей його корекції.

В результаті аналізу показників агресивності виявлено, що у групах молодших та середніх підлітків домінує рівень агресивності нижче середнього (35 % та 50 % досліджених відповідно); у групі старших підлітків було виявлено домінування високого рівня агресивності (37 % досліджених). Тобто, можемо вказати, що найбільш активною фазою формування та проявів агресивності підлітків у процесі соціалізації є період 15–16 років, що пов'язано з переходом від дитинства до дорослості через статеве дозрівання, яке ще більш посилює прояви агресивної та ворожої поведінки.

В результаті аналізу дослідження типів міжособистісних стосунків ми встановили, що тип домінування є найбільш вираженим у старшому підлітковому віці, де він знаходиться на високому рівні (26 % досліджених); у середніх підлітків більш виражений середній рівень типу домінування (41 % досліджених); у молодших підлітків цей тип розвинений на низькому рівні (25 % досліджених). Такі результати можуть свідчити про те, що в молодшому підлітковому віці ще не виражені навички домінуючого типу поведінки. Цей тип міжособистісних стосунків починає проявлятися в середньому підлітковому віці, коли виникає почуття незалежності від оточуючих, зростає прагнення звернути увагу на свою індивідуальність. Більш чітко позиція домінування виражена у старшому підлітковому віці. Прагнення до почуття дорослості досягає своєї вершини й підлітки намагаються проявити себе шляхом

домінування, маючи при цьому свій індивідуальний стиль поведінки.

У молодших підлітків домінує високий рівень дружелюбності (35 % досліджених); у середніх підлітків більш виражений рівень дружелюбного типу стосунків вище середнього (37 % досліджених); у старшому підлітковому віці домінуючим є низький рівень дружелюбності (31 % досліджених). Таким чином, можна констатувати, тим більш дружелюбність стає егоїстичною та корисною, що, звичайно, заважає розвитку та формуванню позитивних алгоритмів розвитку стосунків. Що може бути зумовлено багатьма якісними змінами, які нерідко пов'язані з докорінним ламанням попередніх позицій, особливостей активності, інтересів і стосунків, що й призводить саме до егоїстичної, агресивної чи ворожої поведінки підлітка.

Результати кореляційного аналізу даних показують, що між рівнем агресивності та рівнем прагнення домінувати виявлений значний сильний прямий зв'язок, який означає, що чим вище показники агресивності, тим більше підлітки схильні до соціального домінування. Тобто, високий прояв рівня агресивності буде призводити до високого рівня прагнення у підлітків домінувати. Таким чином, ми можемо вказати на те, що найбільш активною фазою прояву агресивності в процесі соціалізації є період 15-16 років, найбільш сприятливим для формування дружніх стосунків є період від 12 до 13 років.

Список літератури:

1. Адлер А. Теория и практика индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей // М.: Изд-во Института Психотерапии. 2002. 214 с.
2. Бандура А., Уолтер Р. Подростковая агрессия: Изучение влияния воспитательных и семейных отношений // Пресс: ЭКСМО – Пресс. 2000. 509 с.
3. Запыхляк О.К. Зв'язок злочинності неповнолітніх з їх агресивністю. Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні // Дрогобич: Коло, 2005. С. 319-326.
4. Иванова В.В. Причины та форми агресивної поведінки підлітків // Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 5. С. 14-16.
5. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие // Самара: Издательский Дом «БАХАРАХ - М». 2000. 672 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии // СПб.: Питер, 2000. 720 с.
7. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции // М.: Флинт, МПС И, 2003. - 96с.
8. Тюріна В.О. Система цінностей як регулятор поведінки особистості // Цінності освіти і виховання. К., 1997. С. 76-79.

9. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность // М.: Просвещение, 1986. 450 с.

10. Цап Н.М. Агресивність дитини: за і проти // Практична психологія та соціальна робота. 1999. № 6. С.15-17.

11. Якобсон А.М. Эмоциональная жизнь школьника // М.: Просвещение, 1966. 231 с.

12. Boulton M.J., Underwood K. Bully/victim problems among middle school children // British Journal of Educational Psychology. 2002. P. 73-87.

13. Brown B.B., Dolcini M. M. Peer relationships. Opportunities for social growth and for health risks // 2001. P. 14-18.

Кускова Е.С.

*Красноярский государственный педагогический университет
им. В.П. Астафьева*

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Kuskova E.S.

*Krasnoyarsk State Pedagogical University
named V. P. Astafiev*

PROBLEMS OF SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Аннотация. Статья посвящена обобщению и систематизации теоретических и прикладных аспектов проблематики социализации детей с расстройствами аутистического спектра. На основе научных исследований осуществляется обзор типичных для детей с РАС проблем, связанных с социальной адаптацией и интеграцией. Осуществляется попытка разделения проблем социализации детей с РАС на две категории: клинично-психолого-педагогические проблемы и институциональные. Первая категория включает проблемы, непосредственно связанные со структурой дефекта при РАС, вторая – сопутствующие проблемы, обусловленные спецификой функционирования социальных институтов. Внимание акцентируется на том, что наиболее активные научно-исследовательские разработки ведутся в области решения проблем первой категории, что позволяет разрабатывать программы коррекции нарушений в развитии детей с РАС. В то же время проблемы институционального характера, являясь предметом дискуссий, продолжают оставаться исключительно актуальными и практически не решаемыми.

Annotation. The article is devoted to generalization and systematization of theoretical and applied aspects of socialization of children with autism spectrum disorders. On the basis of scientific researches the review of the problems, typical for children with ASD, connected with social adaptation and integration is carried out. An attempt is made to divide the problems of socialization of children with ASD into two categories: clinical, psychological and pedagogical problems and institutional. The first category includes problems directly related to the structure of the defect in ASD, the second – related problems due to the specifics of the functioning of social institutions. Attention is focused on the fact that the most active research and development are conducted in the field of solving problems of the first category, which allows to develop programs for correction of violations in the development of children with ASD. At the same time, institutional problems, which are the subject of debate, continue to be extremely relevant and practically unsolvable.

Ключевые слова: расстройства аутистического спектра, социализация, адаптация, ограниченные возможности здоровья, поддержка, коррекция, обучение, развитие, социальные навыки, коммуникация, интеграция, инклюзия.

Keywords: autism spectrum disorders, socialization, adaptation, limited health opportunities, support, correction, training, development, social skills, communication, integration, inclusion.

Постановка проблемы. На сегодняшний день, по разным данным, в России насчитывается около 2 млн. детей с особенностями развития (8 % от общего числа детей). Особенно быстро растёт количество детей с расстройствами аутистического спектра. Многочисленные научные исследования подтверждают тот факт, все дети с РАС имеют особенности социализации, что проявляется и в повседневной их жизни в семейной среде, и, особенно, при нахождении в образовательных учреждениях. Такие дети плохо входят в режим занятий, требуют индивидуального подхода, постоянного побуждения и поддержки, не умеют

общаться с другими детьми, не могут самостоятельно адаптироваться к неожиданным изменениям в режиме жизнедеятельности. Это часто ставит аутичного ребёнка под угрозу эмоционального срыва и хронической дезадаптации [8].

Разнообразие проявлений аутистических расстройств обуславливает разнообразие вариантов прогноза дальнейшего развития самого ребёнка в онтогенезе и степень его успешности в социуме. Очевидно, что прогноз будет максимально благоприятным в том случае, если с самого раннего детства ребёнок с РАС обеспечен